

УДК [378:338.48](470+571)

ГАЛУЗЕВА СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

Щука Г. П.

У статті характеризуються основні складові системи професійної туристичної освіти Росії: освітні програми середньої, вищої, післявишівської та додаткової професійної освіти в туризмі; навчальні заклади, які їх реалізують; органи, які здійснюють управління в сфері туристичної освіти, та об'єднання юридичних осіб, громадських і державно-громадських об'єднань, які здійснюють діяльність у галузі туристичної освіти. Також виділяються її досягнення, існуючі недоліки та не вирішені до цього часу проблеми.

Ключові слова: система професійної туристичної освіти, підготовка кадрів, туризм.

В статье характеризуются основные составляющие системы профессионального туристского образования России: образовательные программы среднего, высшего, послевузовского и дополнительного профессионального образования в туризме; реализующие их образовательные учреждения; органы, осуществляющие управление в сфере туристского образования; объединения юридических лиц, общественных и государственно-общественных объединений, осуществляющих деятельность в области туристского образования. Также выделяются ее достижения, существующие недостатки и неразрешенные проблемы.

Ключевые слова: система профессионального туристского образования, подготовка кадров, туризм.

The article deals with the characteristics of the main components in the Russian system of professional education in the field of tourism and travel: tourism and travel programs for secondary, graduate, post-graduate and additional professional education; educational institutions that implement them; governing bodies in the field of tourism and travel education; associations of legal entities, public and state organizations operating in the field of tourism and travel education. The achievements, drawbacks and unsolved problems of this system are highlighted.

Key words: system of tourism and travel professional education, training of personnel, tourism.

Ефективність функціонування будь-якого підприємства, а тим паче підприємства сфери обслуговування залежить від його кадрового потенціалу. Тому однією з головних умов успішного виходу України на світовий туристичний ринок зі своїм продуктом є вирішення питання підготовки висококваліфікованих кадрів для цієї сфери.

Туристична освіта в Україні – відносно новий напрям у професійній освіті, що знаходиться на етапі свого становлення і, відповідно, потребує, в тому числі, глибокого аналізу досвіду організації підготовки кадрів сфери туризму в інших країнах та визначення можливостей його використання на вітчизняному ґрунті.

Аналіз досліджень українських туризмологів (В. Федорченка, Л. Кнодель, Л. Чорної, О. Паламарчук, І. Сандовенко) свідчить, що в колі їх уваги перебувають системи підготовки кадрів для індустрії туризму, які склалися в країнах Західної Європи, США, Канаді. Не викликає сумнівів цінність цього досвіду, є зрозумілим бажання України його впроваджувати, проте стан системи професійної освіти країни та розвиток її туристичної галузі не дозволяє це зробити миттєво.

З нашої точки зору, країні, яка має не досить високий рівень розвитку власної туристичної індустрії і, поки що, виступає донором на світовому туристичному ринку, необхідно орієнтуватися на досвід держав, які мають подібний рівень розвитку сфери туризму та схожу організацію системи освіти. Насамперед, це

Російська Федерація та Республіка Білорусь. Вивчення їх досвіду дасть можливість нам не лише скористатися наявними у цих країнах досягненнями, але й уникнути зроблених ними помилок.

Отже, враховуючи актуальність вирішення проблеми підготовки кадрів сфери туризму в Україні та відсутність відомих нам досліджень, присвячених питанням організації професійної туристичної освіти в країнах пострадянського простору, в даній статті ми охарактеризуємо систему професійної туристичної освіти Росії, виділивши її досягнення, існуючі недоліки та не вирішені до цього часу проблеми.

Основою законодавчого забезпечення професійної освіти в Росії є Конституція країни, закони "Про освіту в Російській Федерації" та "Про вищу та післявишівську професійну освіту" (початкова та середня професійна освіта в країні окремими нормативно-правовими актами не регламентуються).

Відповідно до ст. 10 "Структура системи освіти Закону "Про освіту в Російській Федерації", система освіти в країні включає:

- федеральні державні освітні стандарти та федеральні державні вимоги, освітні стандарти, освітні програми різних видів, рівнів та (чи) напрямів;
- організації, які здійснюють освітню діяльність, педагогічних працівників, тих, хто навчається, та їхніх батьків (законних представників) неповнолітніх учнів;
- федеральні державні органи та органи державної влади суб'єктів Російської Федерації, які здійснюють державне управління в сфері освіти, та органи місцевого самоуправління, які здійснюють управління в сфері освіти, створені ними консультативні, дорадчі та інші органи;
- організації, які здійснюють забезпечення освітньої діяльності, оцінку якості освіти;
- об'єднань юридичних осіб, працедавців та їх об'єднань, громадські об'єднання, які здійснюють діяльність у сфері освіти [2].

До основних професійних програм у Росії відносяться програми початкової, середньої, вищої та післявишівської професійної освіти. Програми початкової, середньої та вищої професійної освіти забезпечують реалізацію федерального державного освітнього стандарту; структура освітньої програми післявишівської професійної освіти визначається федеральними державними вимогами.

Початкова професійна освіта в державі надається на базі повної та неповної середньої освіти в навчальних закладах початкової професійної освіти (професійно-технічні ліцеї та коледжі), а також навчальних закладах середньої професійної та вищої професійної освіти за наявності відповідної ліцензії. Здебільшого навчальні заклади початкової та середньої професійної освіти в Росії називаються одним терміном – середні спеціальні навчальні заклади (ССУЗ). Матеріали російських часописів містять інформацію про досвід організації початкової професійної туристичної освіти, в межах якої здійснюється підготовка агентів з туризму. Проте в Переліку професій початкової професійної освіти така професія відсутня, на сайті абітурієнтів Федерального освітнього порталу Росії теж немає ніяких даних стосовно надання цих освітніх послуг. Крім того, відповідно до нового освітнього закону держави "Про освіту в Російській Федерації", у професійній освіті не передбачається існування початкового її рівня (стаття 10.2). Отже, ця ланка професійної освіти в туризмі Росії потребує додаткових досліджень.

Середня професійна освіта в туризмі реалізується за напрямом 2307 "Туризм" з 2001 р. [4]. Проте вже з 2003 р., відповідно до Загальноросійського класифікатора спеціальностей з освіти ОК 009 – 2003, в Росії почали готувати спеціалістів з туризму та спеціалістів з туризму з поглибленою підготовкою (код 51 і 52 відповідно) за напрямом 100104 "Туризм" [7; 8].

З 2005 р. базова середня професійна туристична освіта реалізується в межах напрямку 100200 "Туризм" (код 51), а поглиблена – 100201 "Туризм" (код 52) [5]. В 2009 р. росіяни відмовилися від цієї практики, і новий напрям 100400 "Туризм" уже не передбачав поглибленої підготовки [6], з 2011 року середня професійна освіта в туризмі реалізується за напрямом 100401 "Туризм". Випускникам видається диплом про середню професійну освіту та присвоюється кваліфікація спеціаліста з туристичних послуг.

Проаналізувавши інформацію сайту Федерального освітнього порталу Росії для абітурієнтів 2013 року, ми підраховали, що з 93 навчальних закладів країни, які здійснюють середню професійну підготовку в туризмі, 64 (68,8 %) – це коледжі та їх філії, 17 (18,3 %) – технікуми, 5 (5,4 %) – училища, 5 (5,4 %) – академії, по 1 інституту та університету. В основному це педагогічні, економічні, технологічні коледжі, дещо нелогічно виглядає підготовка фахівців сфери туризму в зооветеринарному технікумі чи технікумі молочної промисловості, хоча вони теж мають такі напрями підготовки.

Причому 29 навчальних закладів (31,2 %) лише нещодавно почали готувати за цим напрямом і ще не зробили жодного випуску. Більше п'ятнадцяти навчальних закладів (серед яких обидва коледжі Саратовської області) у 2010 році не змогли набрати студентів на перший курс. Дві третини навчальних закладів, які готують кадри з середньою професійною освітою в туризмі, розташовані в обох столицях, курортних, обласних та крайових центрах. Із загальної кількості лише 15 (16 %) – недержавної форми власності.

Більшість навчальних закладів здійснюють підготовку студентів на денному відділенні: на базі 9 класів – 69 та 10 класів – 60 установ. Середня наповнюваність студентів – 70 чоловік.

Ми допускаємо, що інформація, вміщена на порталі, може бути неповною, проте проведені підрахунки дозволяють визначити основні тенденції в розвитку середньої туристичної освіти: переважання державних навчальних закладів у структурі та незначна кількість бажаючих набути цю спеціальність, на наш погляд, свідчить про її непопулярність серед абітурієнтів. Це може бути як результатом орієнтації російських абітурієнтів на отримання вищої освіти, так і незатребуваністю спеціалістів з середньою професійною освітою національними туристичними підприємствами.

Основні освітні програми вищої професійної освіти в туризмі реалізуються за ступенями: бакалавр, дипломований спеціаліст, магістр. Підготовка бакалаврів та спеціалістів здійснюється на базі загальної та середньої спеціальної освіти, магістрів – на базі бакалавріату. До 2011 року виші Росії мали можливість здійснювати набір студентів як за програмами 4-річного навчання (на бакалавріат), так і 5-річного (спеціалітет).

Вища освіта в туризмі здобувається за напрямами:

- "Туризм", затверджений як спеціальність у 2005 р. [8]; передбачає 5-річну програму навчання за спеціальністю 100201 (випускники отримують диплом спеціаліста з туризму) та дворівневе навчання за напрямом підготовки 100400 (бакалавріат та магістратуру: випускники отримують дипломи бакалавра туризму та магістра туризму відповідно). В межах напрямку підготовки виділяють п'ять профілів: "Технологія та організація туроператорських і турагентських послуг", "Технологія та організація транспортних послуг", "Технологія та організація екскурсійних послуг", "Технологія та організація спортивно-оздоровчих послуг", "Технологія та організація дозвілля".

- "Рекреація та спортивно-оздоровчий туризм", затверджена в 2003 р. під кодом 32103 [7]; передбачала 5-річну програму навчання, випускники отримують диплом спеціаліста спортивно-оздоровчому туризму; з 2011 р. – однойменний напрям підготовки 034600, в якому сформовано три профілі: "Рекреаційно-оздоровча діяльність, менеджмент рекреації та туризму"; "Санаторно-курортна рекреація, менеджмент санаторно-курортної рекреації" та "Спортивно-оздоровчий туризм";

Крім того, підготовка спеціалістів з вищою освітою для сфери туризму здійснюється як спеціалізація в рамках 18 інших спеціальностей та напрямів підготовки.

До структури вищих навчальних закладів Росії, які надають вищу професійну освіту в туризмі, відносяться університети, академії, інститути. Цілком очевидно, що вищий рівень якості навчального процесу забезпечують профільні ВНЗ. Проте кількісно переважають виші, профіль яких не дозволяв їм раніше займатися цією категорією слухачів: різноманітні технічні, гуманітарні, аграрні, педагогічні, медичні, лінгвістичні університети; інститути культури та мистецтв;

управління, економіки та права; автомобільних технологій та управління; технологічні, соціально-гуманітарні, текстильні академії тощо.

Підготовка фахівців сфери туризму здійснюється на історичних, географічних, економічних, гуманітарно-педагогічних факультетах, факультетах управління; дизайну та технологій; соціальної медицини, адаптивної фізичної культури та спорту і т. д. Випускаючими кафедрами виступають кафедри соціально-культурного туризму; рекреаційної географії, туризму та регіонального маркетингу; сервісу та туризму, світової економіки; освітнього та гуманітарного сервісу; міжнародних відносин; автомобільного туризму та сервісу; безпеки життєдіяльності; педагогіки та психології; міжнародного та внутрішнього туризму і т. д.

Кількість вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку кадрів для індустрії туризму, в різних довідниках, а тим паче публікаціях, дається різна. За нашими підрахунками, зробленими на основі даних сайту Федерального освітнього порталу Росії, в 2010 році лише 72 виші (27 % від загальної кількості ВНЗ туристичного спрямування) оголосили про набір абітурієнтів за напрямом "Туризм", причому 26 з них, що складає 36 %, продовжують готувати за п'ятирічними програмами підготовки. На спеціальність "Рекреація та спортивно-оздоровчий туризм" набирали 18 ВНЗ, 6,5 % від загальної кількості навчальних закладів, які надають вищу професійну освіту в туризмі. В 2013 році вже 266 вишів реалізували підготовку бакалаврів за напрямом "Туризм" та 47 з них відкрили магістратури.

Довгий час на теренах країни більшою популярністю серед бажаючих здобути туристичну освіту користувалася спеціальність "Соціокультурний сервіс та туризм". Директор Центру підготовки кадрів "Туріндустрія" К. Кружалін зауважував, що причина більшої її популярності полягає не в попиті абітурієнтів та відгуках роботодавців, а в дешевизні її реалізації: вона не потребує залучення висококваліфікованих викладачів та практиків туризму, має недостатню наукову складову, порівняно з "Туризмом", не зобов'язує виші організовувати практику студентів на підприємствах туріндустрії [1]. З 2011 року ця ситуація поступово змінюється.

Підготовка студентів здійснюється як за державним замовленням, так і на комерційній основі, причому кількість студентів, які самі відшкодовують вартість навчання, більша за тих, хто навчається безкоштовно, що, на наш погляд, пов'язано з великим попитом на цю спеціальність серед абітурієнтів.

Післявишівська професійна туристична освіта в Росії передбачає підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації та здійснюється на базі вищої професійної освіти в аспірантурі та докторантурі з моменту відкриття в 1998 р. у Російській міжнародній академії туризму дисертаційної ради із захисту дисертацій з теорії та методики професійної освіти в туризмі.

Підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів у туризмі здійснюється в рамках додаткової освіти навчальними закладами підвищення кваліфікації та підрозділами навчальних закладів вищої та середньої професійної освіти з урахуванням профілю отриманої освіти спеціалістів за додатковими професійними освітніми програмами двох типів, одна з яких забезпечує поліпшення знань спеціалістів для виконання нового виду професійної діяльності, друга – для отримання додаткової кваліфікації.

Відповідно до законодавства, додаткові професійні освітні програми професійної перепідготовки спеціалістів розробляються, затверджуються та реалізуються навчальними закладами самостійно на основі встановлених нормативних документів (в даному випадку це кваліфікаційні вимоги до конкретних професій і посад) та з урахуванням потреб замовника.

Перелік освітніх програм для отримання додаткової кваліфікації встановлюється Міністерством освіти Росії, а зміст формується відповідно до вимог до мінімуму змісту та рівня вимог до спеціаліста. Проте програми додаткової професійної освіти не регулюються стандартами професійної освіти.

Підвищення кваліфікації в Росії включає наступні види навчання:

- короткотермінове (не менше 72 год.) тематичне навчання з конкретних виробничих питань за основним місцем роботи (отримують посвідчення про підвищення кваліфікації);

- тематичні та проблемні семінари (від 72 до 100 год.) з науково-технічних, технологічних, соціально-економічних та інших питань розвитку галузі, регіону, підприємства, організації тощо (отримують посвідчення про підвищення кваліфікації);

- довгострокове (більше 100 годин) навчання спеціалістів у навчальних закладах підвищення кваліфікації для поглибленого вивчення актуальних проблем науки, техніки, технології і т. ін. за профілем професійної діяльності: отримують свідоцтво про підвищення кваліфікації (навчальна програма більше 100 годин) або диплом про професійну перепідготовку (об'єм програми більше 500 годин).

Проте злагодженої системи підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів у туризмі в Росії поки ще не створено. Існуюча система туристичної освіти потерпає через невизначеність переліку посад та професій сфери туризму, кваліфікаційних вимог до цих спеціалістів та кількісних потреб галузі у спеціалістах різного рівня підготовки.

Треба відзначити, що значну роль у формуванні російської системи професійної освіти в туризмі відіграють органи, які здійснюють управління в сфері освіти та підвідомчі їм установи й організації. Створення регіональних багаторівневих систем підготовки кадрів для сфери туризму покладається на місцеві органи влади: Комітет з туризму та курортів відповідає за створення Координаційної ради з підготовки кадрів для туристично-готельного комплексу, а та, в свою чергу, – за створення єдиного навчально-методичного центру, узгодження навчальних програм, надання допомоги в організації практик, семінарів, конкурсів, олімпіад, конференцій та проведення аналізу ринку праці. У результаті, хоча регіональні системи професійної освіти в туризмі й створюються різними темпами, проте мають значну перевагу: вони орієнтовані на потреби регіону.

Велику роль у забезпеченні якості підготовки фахівців сфери туризму відіграє Навчально-методичне об'єднання навчальних закладів РФ в освіті в галузі сервісу та туризму Міністерства освіти та науки РФ, яке вирішує питання навчально-методичного забезпечення, затверджує програми підвищення кваліфікації та підготовки кадрів, організовує процес переходу на нові стандарти тощо.

Крім того, з метою об'єднання інтелектуальних зусиль навчальні заклади, які здійснюють підготовку кадрів для індустрії туризму, почали об'єднуватися, і зараз на території Росії функціонує декілька таких організацій:

- ✓ Міжнародний союз громадських об'єднань "Об'єднаний університет туризму держав-учасників СНД" (створений у травні 1997 р. на базі Російського міжнародного інституту туризму);
- ✓ Міжнародна туристична академія (організована в 2005 р.);
- ✓ Асоціація вишів туризму та сервісу (функціонує з 2008 р.) та ін.

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що на даний час у Російській Федерації в цілому сформована система професійної освіти в туризмі. Ця система представлена розгалуженою мережею навчальних закладів, які реалізують освітні програми середньої, вищої, післявишівської та додаткової освіти в туризмі. Значним досягненням є створення регіональних багаторівневих систем професійної освіти в туризмі; організація громадських та державно-громадських об'єднань, які здійснюють діяльність у галузі туристичної освіти; перехід до стандартів третього покоління. Подальшого доопрацювання вимагають питання, пов'язані з мережею навчальних закладів туристичного профілю; визначенням обсягів та параметрів потреб різних секторів туристичної індустрії в спеціалістах; значним розривом між потребами галузі та пропозицією з боку навчальних закладів.

Система професійної освіти в туризмі має складну структуру та організацію, проведене дослідження не вичерпує всі аспекти її функціонування. Подальшого дослідження очікують проблеми змісту підготовки фахівців сфери туризму, наступності освітніх професійних програм різних рівнів, організація практичної підготовки тощо.

Література

1. Егоршева Н. Проблемы с подготовкой кадров для индустрии туризма начинаются еще в школе [Электронный ресурс] / Нина Егоршева // RATA-news. – 2011. – 31 мая. – Режим доступа:
<http://www.tourexpi.com/ru-intl/news.html~nid=42805>. – Заглавие с экрана.
2. Закон Российской Федерации "Об образовании в Российской Федерации". Текст с изменениями и дополнениями на 2010 год от 10 июля 1992 года № 3266-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://fictionbook.ru/author/kollektiv_avtorov/zakon_rossiyiskoyi_federacii_ob_obrazova/read_online.html?page=1. – Заглавие с экрана.
3. Об утверждении государственного образовательного стандарта в части Классификатора направлений и специальностей высшего профессионального образования [Электронный ресурс] : Приказ Госкомвуза РФ от 05.03.94 № 180. – Режим доступа:
http://www.dvgu.ru/umu/mo_rf/orders/uchproc/p180_94.htm. – Заглавие с экрана.
4. Об утверждении государственного образовательного стандарта среднего профессионального образования – Классификатора специальностей среднего профессионального образования [Электронный ресурс] : Приказ Минобразования России от 02.07.2001 № 2572. – Режим доступа:
<http://infopravo.by.ru/fed2001/ch04/akt17405.shtml>. – Заглавие с экрана.
5. Об утверждении перечня специальностей среднего профессионального образования [Электронный ресурс] : Приказ Минобрнауки России от 12 апреля 2005 № 112. – Режим доступа:
http://www.edu.ru/db-mon/mo/Data/d_05/m112.html. – Заглавие с экрана.
6. Об утверждении Перечня специальностей среднего профессионального образования [Электронный ресурс] : Приказ Минобрнауки России от 28 сентября 2009 г. № 355. – Режим доступа:
http://www.edu.ru/db-mon/mo/Data/d_09/m355.html. – Заглавие с экрана.
7. Общероссийский классификатор специальностей по образованию ОК 009-2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=115605;p=0> – Заглавие с экрана.
8. Общероссийский классификатор специальностей по образованию ОК 009-2003. Изменение 1/2005 ОКСО [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=115606p1>. – Заглавие с экрана.